

Калініна Лариса Вадимівна,

ORCID ID: 0000-0002-1106-7329

*кандидат педагогічних наук, професор кафедри**міжкультурної комунікації та іншомовної освіти**Житомирський державний університет імені Івана Франка***Григор'єва Тетяна Юріївна,**

ORCID ID: 0000-0003-3228-2033

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри**міжкультурної комунікації та іншомовної освіти**Житомирський державний університет імені Івана Франка*

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА УСВІДОМЛЕНОГО ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ І КУЛЬТУРОЮ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

THE COGNITIVE-COMMUNICATIVE APPROACH AS A THE BASIS FOR CONSCIOUS MASTERY OF A FOREIGN LANGUAGE AND CULTURE BY SENIOR SCHOOL STUDENTS

У статті обґрунтовано доцільність впровадження когнітивно-комунікативного підходу у навчанні англійської мови як ефективного засобу інтегрованого оволодіння мовою і культурою. Теоретичною основою дослідження слугують положення когнітивної психології та сучасної лінгводидактики, відповідно до яких вивчення мовних і культурних явищ ґрунтується на свідомих розумових процесах сприйняття, мислення, пам'яті та уваги. У роботі уточняється сутність когнітивної методики як системи взаємопов'язаних способів опанування мовних одиниць і формування концептуальної та мовної картини світу, необхідної для ефективного міжкультурного спілкування.

Проаналізовано чинні підручники з англійської мови для 10 класів українських і зарубіжних авторів, рекомендовані МОН України, з точки зору представленості лінгвокраїнознавчого матеріалу, когнітивних стратегій та комунікативних технологій. Кількісний і якісний аналіз засвідчив фрагментарність застосування культурознавчого компонента та недостатню кількість завдань когнітивно-комунікативного спрямування. Результати анкетування старшокласників підтвердили обмежені можливості традиційної методики щодо розвитку пізнавальної активності учнів і використання іноземної мови як засобу пізнання культури.

У статті представлено авторський досвід впровадження пошукових пізнавально-комунікативних завдань на основі автентичних матеріалів у різних формах роботи і з опорою на різні види наочності, як-от: вербальну, вербально-зображальну і зображальну. Крім того, наведено приклади практичних завдань із використанням когнітивних стратегій і комунікативних технологій. Доведено, що такі завдання сприяють розвитку когнітивних умінь, мовленнєво-розумової активності, самостійності та мотивації учнів, а також формуванню здатності аналізувати, інтерпретувати й порівнювати культурні феномени. Окреслено перспективи подальших досліджень, пов'язані з використанням концепту як одиниці відбору та організації культурно-забарвленого навчального матеріалу для старшої школи.

Ключові слова: навчання іноземної мови, методика навчання англійської мови, навчання мови і культури, когнітивно-комунікативний підхід, учні старшої школи.

The article substantiates the expediency of implementing the cognitive-communicative approach in English language teaching as an effective means of integrated mastery of language and culture. The theoretical framework of the study is based on the principles of cognitive psychology and modern linguistic didactics, according to which the study of linguistic and cultural phenomena relies on conscious mental processes of perception, thinking, memory, and attention. The paper clarifies the essence of the cognitive methodology as a system of interconnected ways of mastering language units and forming a conceptual and linguistic worldview necessary for effective intercultural communication.

Current English language textbooks for Grade 10 by Ukrainian and foreign authors recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine were analyzed in terms of the representation of linguistic and cultural content, cognitive strategies, and communicative technologies. Quantitative and qualitative analysis revealed the fragmentary nature of the cultural component and an insufficient number of cognitively and communicatively oriented tasks. The results of a survey of senior school students confirmed the limited potential of traditional methodology in developing learners' cognitive activity and in using a foreign language as a means of understanding culture.

The article presents the authors' experience in implementing searching cognitive-communicative tasks based on authentic materials in various forms of classroom interaction and supported by different types of visual aids, such as verbal, verbal-visual, and visual. In addition, examples of practical tasks employing cognitive strategies and communicative technologies are provided. It is demonstrated that such tasks contribute to the development of cognitive skills, speech-and-thinking activity, learner autonomy, and motivation, as well as to the formation of the ability to analyze, interpret, and compare cultural phenomena. Prospects for further research are outlined, particularly those related to the use of the concept as a unit for selecting and organizing culturally marked teaching materials for senior school.

Key words: foreign language teaching, English language teaching methodology, teaching language and culture, cognitive-communicative approach, senior school students.

Постановка проблеми. У сучасному полікультурному світі знання іноземної мови є важливою складовою успішної інтеграції особистості у глобальний простір. Це перш за все є актуальним для випускників українських ЗСО, які стоять перед вибором власної професії, вивчають її перспективи для подальшого розвитку, зважують можливості та оцінюють свій рівень володіння іноземною мовою, необхідний для ефективного оволодіння майбутньою професією.

На жаль, традиційні підходи і методи, що засновані на передачі знань вчителем, при якому учні є пасивними реципієнтами, не надають їм змоги певною мірою не лише активізувати вже набуті знання ІМ, вміння та навички користуватися ними, але й самостійно здобувати нові згідно пізнавальних інтересів і схильностей у руслі обраної професії.

Постає питання підвищення ефективності викладання іноземної мови в старшій школі, яке також обумовлене реформуванням шкільної освіти в Україні відповідно до норм міжнародних стандартів, інноваціями у методиці навчання ІМ в умовах сьогодення та зміни статусу учня в навчанні – від об'єкту до суб'єкту – що потребує урахування його / її психічних і вікових особливостей, стилів навчання та індивідуальних інтересів і здібностей.

З цього приводу вчені зазначають появу «авторитетного напрямку» «провідної парадигми» інноваційної методики, яка в наш час стає ефективною у викладанні багатьох предметів шкільного циклу, допомагає їм проявити їх навчально-виховну сутність в тому числі й іноземної мови. Це когнітивно-комунікативний підхід, який поєднує в собі когнітивні та комунікативні принципи, враховуючи розумові процеси і комунікативну функцію мови та сприяючи розвитку адекватного уявлення учнів про мову країни, що вивчається і культури її народу.

Ми вважаємо, що культурна спадщина іноземної і рідної культури стає основою не тільки пізнавальної діяльності учнів, важливим мотиватором до пізнавального процесу, але й навчальної

діяльності, за якої учні отримують змогу активізувати мовленнєвий матеріал під час комунікації в різних форматах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти когнітивно-комунікативного підходу були предметом дослідження вітчизняних і закордонних науковців різних галузей науки: психологія (Годованець Н., Леган В., Вовк О., Дерев'янка С., Андерсон Р.); лінгвокогнітологія (Войцехівська Н., Коломієць О., Кушнір А.); педагогіка (Романчук С., Пентилюк М.); методика навчання ІМ (Ніколаєва С., Канюк О., Свінцицька Д., Купчишина В.). Ретельне вивчення багатьох робіт показало, що в своїх наукових працях дослідники в цілому зосередились на когнітивній складовій методу, що безумовно робить комунікативну методику навчання ІМ більш динамічною і надає їй поштовх для пошуку інноваційних технологій навчання ІМ.

Разом з цим, розглядаючи когнітивний аспект оволодіння мовою, слід підкреслити, що опановуючи іноземну мову учні одночасно опановують властивий відповідному народу образ світу через призму національної культури, одним з важливих компонентів якої є мова. Тим самим розширяється не тільки лінгвістичний кругозір учнів, але і можливості розвитку їх пізнавальних мовних здібностей, усвідомлення важливості вивчення маніфестацій культури в мові для успішної іншомовної комунікації. На жаль, даний аспект когнітивно-комунікативного методу не отримав достатнього розгляду.

Тому **метою** даної **статті** є спроба розглянути можливості лінгвокраїнознавчого аспекту когнітивно-комунікативного методу у навчанні ІМ учнів старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що слово «когнітивний» походить від латинського слова «*cognō*» – знати, а сам когнітивний підхід був розроблений *на основі когнітивної психології*, з точки зору якої розум людини прагне розуміти яким чином вона розшифровує інформацію про реальну дійсність і організує її з тим, щоб проводити пізнання, вирішувати проблеми, що

постають перед нею. Цей підхід заснований на принципі *інтеграції мовних і мовленнєвих процесів*, завдяки чому учні усвідомлено опрацьовують мовний матеріал через критичне мислення, аналіз та синтез інформації, що веде до розуміння логіки мовної системи, знаходити міжмовні паралелі та застосовувати знання у нових комунікативних ситуаціях [11, с. 34–37].

Тобто вивчення будь-якого лінгвістичного або культурного явища спирається на розумові процеси і дії, що лежать в основі розуміння і використання цього явища у мовленні [7], а саме сприйняття, мислення, пам'яті, уваги і являє собою свідоме оволодіння іноземною мовою і культурою.

Ми поділяємо точку зору української лінгводидактики, що розуміє під когнітивною методикою «сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених способів і засобів опанування мовних одиниць, як основи пізнання й формування концептуальної та мовної картини світу і певного результату цього створення образу світу в уяві кожного» [10, с. 5]. Саме наявність таких мовних і культурних знань дозволяє особистості ефективно й адекватно взаємодіяти в ситуаціях іншомовного міжкультурного спілкування, під якими ми розуміємо «спілкування партнерів, що належать до різних культурно-мовних спільнот, у процесі якого стикаються різні концептуальні і мовні картини світу, образи життя, національні характеристики, ціннісні орієнтації, моделі й норми поведінки тощо та відбувається (або не відбувається) досягнення взаєморозуміння шляхом координування своєї і чужої перспектив» [9, с. 418]. Таким чином учасники іншомовного комунікативного спілкування мають різні концептуальні картини світу, які увібрали в себе культурні розбіжності, та знайшли свій відбиток у мові, що фіксує, віддзеркалює і зберігає інформацію про дійсність і слугує засобом пізнання країни і культури співрозмовників. Сказане свідчить про важливість і доцільність

одночасного вивчення мови і культури на основі когнітивно-комунікативного підходу, у якому мова використовується, щоб самостійно отримувати й розширяти свої знання і досвід в іншомовній комунікації, де комуніканти стають об'єктами і суб'єктами пізнавальної діяльності.

Для того щоб вчитель ІМ міг створити інформаційний простір для своїх учнів, перебуваючи в якому вони самостійно набувають нові знання про культурні феномени, необхідний не тільки відповідно відібраний та організований навчальний лінгвокраїнознавчий матеріал, але і когнітивні стратегії, які б спрямовували їх на самостійну навчально-пізнавальну діяльність та комунікативні технології, які б надавали змогу учням використовувати набуті знання в реальних контекстах.

З метою виявлення на скільки чинні підручники з англійської мови, рекомендовані МОН України для 10 класів, відповідають вище сказаному, ми провели аналіз тих, що найбільш використовуються в школах України, і представили результати у вигляді таблиці 1.

У наступній діаграмі представлено співвідношення загальної кількості завдань у підручниках і кількості завдань лінгвокраїнознавчого характеру (рис. 1).

На основі даних таблиці можна стверджувати про недостатню кількість лінгвокраїнознавчого матеріалу в усіх проаналізованих підручниках. Навіть за умови значної загальної кількості вправ, лінгвокраїнознавчий компонент представлений обмежено як в зарубіжних, так і в українських підручниках. Це свідчить про фрагментарний, у межах декількох тем, характер подачі культурознавчого матеріалу та недостатнє спрямування на оволодіння культурологічними знаннями. Дані таблиці також демонструють обмежену кількість використання когнітивних і комунікативних стратегій навчання. З огляду на кількість лінгвокраїнознавчих вправ, частка завдань, спрямованих на розвиток

Таблиця 1

Аналіз підручників з англійської мови для 10 класів у контексті теми дослідження

Автор підручника	Загальна кількість вправ	Лінгвокраїнознавчий матеріал	Когнітивні стратегії	Комунікативні технології
Карпюк О., Англійська мова 10 клас (стандартний рівень)	360	40	5	12
Морська Л., Англійська мова 10 клас (профільний рівень)	435	47	5	16
Sue Kay, Vaughan J., Focus 3	583	44	10	15
D. Spenser, Gateway B1	576	31	8	13

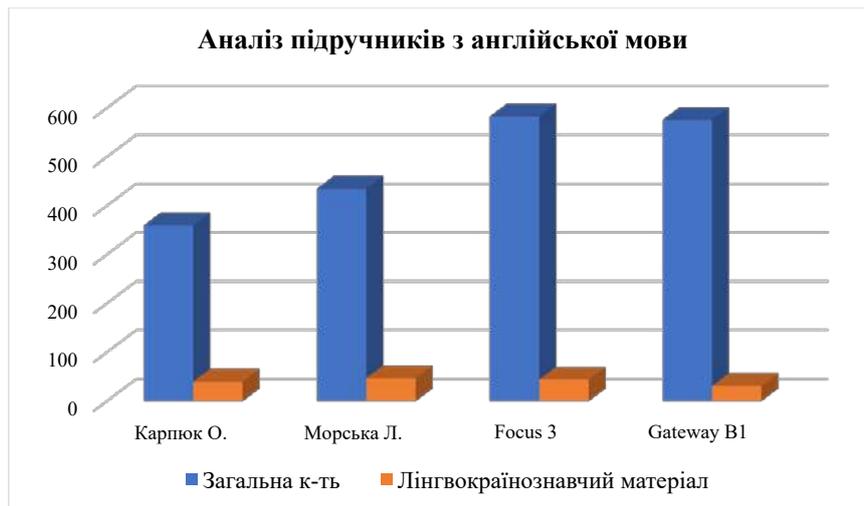

Рис. 1. Порівняльний аналіз загальної кількості вправ та лінгвокраїнознавчого матеріалу

вмінь аналізувати, узагальнювати, критично мислити та самостійно здійснювати пошук і обробку інформації є незначною і становить: Карпюк О. – 12,5%, Морська Л. – 10,6%, Focus 3 – 22,7%, Gateway B1 – 26%. Аналогічно недостатньою є кількість завдань, орієнтованих на активну мовленнєву взаємодію, а саме на розвиток умінь аргументації, ведення дискусії, дебатів тощо. Відповідно до представлення підручників у таблиці маємо наступні результати: 30%, 34%, 34% і 42%. Аналіз даних таблиці зумовлює потребу в цілеспрямованому доповненні навчальних матеріалів завданнями когнітивно-комунікативного спрямування, які сприятимуть інтеграції лінгвокраїнознавчого матеріалу в комунікативні завдання і формуванню здатності учнів до усвідомленого й самостійного використання англійської мови.

Беручи до уваги результати проведеного аналізу підручників з англійської мови, ми провели анкетування учнів 10 класів ліцею ННІ іноземної філології Державного університету імені Івана Франка міста Житомира з метою виявлення можливих недоліків навчання мови і культури на основі традиційної методики та доцільності використання когнітивно-комунікативної підходу. Наведемо найбільш вагомі для нашого дослідження приклади оцінки відповідей старшокласників. Так на питання про зміст навчальних матеріалів для навчання мови і культури 68% учнів відповіли, що вони містять вже знайому їм країнознавчу інформацію; 32% відмітили, що запропоновані тексти нецікаві та одноманітні. Питання відносно самостійного знаходження нової інформації про англійську культуру викликало наступну реакцію: 56% старшокласників

вказали, що тексти підручника або тексти, які запропоновані вчителем, вже містять готову інформацію; 44% стверджують, що їх самостійний пошук обмежується знаходженням значення незнайомих слів та фраз із текстів у словниках, але і ті, і інші не знають як працювати з культурними явищами у мові, що, на наш погляд, пояснюється відсутністю в них когнітивних умінь.

Нас також цікавило як реалізується комунікативна функція мови при роботі з текстами, що містять культурну інформацію. Майже всі учні відповіли, що вони завжди переказують зміст тексту, обговорюють інформацію в парах або групах, описують запропоновані ілюстрації, фотографії або листівки, роблять проекти по завданню вчителя, проводять заочні екскурсії видатними містами Британії тощо. У контексті сказаного можемо констатувати, що, не дивлячись на комунікативний і творчий характер деяких завдань, іноземна мова, на жаль, не використовується як пізнавальне знаряддя для знаходження і трансформації знань про культуру Британії, що не стимулює мовленнєво-розумову активність старшокласників.

Оскільки когнітивний процес починається зі сприйняття, ми припустили, що якщо учні будуть мати мотивацію та уявлення про певні феномени культури, то їх самостійне знаходження визначення, аналіз та інтерпретація значень та використання у власних контекстах іншомовного спілкування буде формуватися ефективніше і швидше.

З даною метою, враховуючи виявлені недоліки традиційної методики, ми запропонували старшокласникам пошуково-пізнавальні комунікативні технології в різних форматах (індивідуальному,

парному, груповому) на основі взаємодоповнюючих автентичних матеріалів.

Пошуковий компонент завдання був спрямований на розвиток когнітивних вмінь учнів в опорі на пізнавальну стратегію, що націлювала їх на самостійний пошук, аналіз та осмислення певного феномену культури. Він вимагав від учнів виконання пізнавальної дії, яка спрямована на розширення загального і лінгвокраїнознавчого кругозору, отримання нових вмінь працювати з автентичною культурною інформацією, удосконалення власних навичок роботи з комп'ютерними технологіями.

Комунікативний компонент завдання створював передумови для використання самостійно знайденого матеріалу про культурний феномен у власно створених контекстах з урахуванням індивідуального бачення та розуміння, поєднуючи іншомовну комунікативну практику ціннісно-орієнтованого характеру з інтелектуальною пізнавальною діяльністю.

Наш досвід показав, що такі завдання вимагали від учнів певних фонових та країнознавчих знань, мовленнєвого досвіду і мовної підготовки.

Наведемо приклади пошукових пізнавально-комунікативних завдань з різними видами опор:

1. З опорою на вербальну автентичну інформацію.

Пізнавальна стратегія

- Read what Alex Nilton says about his impression of the musical «Cats»; Do the library and online research to find out about some cultural phenomena: ... the composer ...? ... the writer ...? ... the theatre?

Комунікативні технології

- In the whole class say which of them you would like to try and explain why.
- Read the proverb “An Englishman’s Home is his Castle”

Пізнавальна стратегія

- Use your smart phones and do the library and online research to find two different meanings of the proverb.

Комунікативні технології

- In groups discuss which meaning is true about Ukrainians and come up with a possible equivalent in your mother tongue.

2. З опорою на вербально-зображальну наочність.

❖ In groups familiarize yourselves with the brochure to identify the cultural points interesting for you.

Пізнавальна стратегія

- Do the library and online research to know more about it and present in the class.

Комунікативні технології

- In the whole class discuss why this museum is called “museum for the whole family”.
- Say for whom the cultural phenomenon you’ve chosen and analyzed maybe interesting and why.
- Think and say if there’s anything of the sort in Ukraine you’ve visited or want to visit.

3. З опорою на зображальну наочність.

❖ Look at the photo. What sport are the English children taking?

Пізнавальна стратегія

- With your shoulder partner do the library and online research to know more about this popular, well-loved sport competition of the English children and present your findings to the class focusing on its name and origin.

Комунікативні технології

- In the whole class discuss what you think about this sport competition and if you would like to try it.
- What sport competitions popular with Ukrainian teenagers you would recommend to your English pals.

Висновки та перспективи. Наші спостереження під час дослідження довели, що хоча пошукові пізнавально-комунікативні завдання є складнішими за своїм характером і структурою та потребують наявності в учнів старшої школи певних фонових і країнознавчих знань, мовленнєвого досвіду та мовної підготовки, вони виявились важливим стимулятором індивідуального розвитку кожного учня навчитися оволодінню іноземною мовою у співробітництві один з одним, проявити власні здібності і схильності. Крім того, оволодіння мовою і культурою на основі когнітивно-комунікативного підходу сприяв формуванню

вмінь не лише самостійній ідентифікації та пошуку феноменів іншомовної культури, але і дозволив систематизувати й узагальнити культурну інформацію, аналізувати й інтерпретувати різні культурні явища, факти, події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та знаходити можливі паралелі в різних культурах, обговорюючи їх з друзями в різних режимах іншомовного спілкування.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо використання концепту як одиниці відбору і організації культурно-забарвленого автентичного навчального матеріалу згідно з програмою з іноземної мови для учнів старшої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ: монографія / Г. В. Барабанова. Київ: ІНКОС, 2005. 315 с.
2. Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти : монографія / О. І. Вовк. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2013. 499 с.
3. Войцехівська Н., Коломієць О., Кушнір А. Лінгвокогнітивні аспекти розвитку фахових навичок ділової та професійної комунікації. *Молодий вчений*. 2024. № 6.1 (130.1). С. 6–9.
4. Годованець Н. Когнітивно-комунікативний підхід при навчанні іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 94–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuupred_2016_1_22. (Дата звернення: 18.07.2025).
5. Дерев'яно С. П. Когнітивна психологія : Навчально-методичні рекомендації. Чернівці : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2021. 80 с.
6. Калінін В. О. *Teaching Language and Culture*. Харків, Видавнича група «Основа», 2004. 96 с.
7. Канюк О. Когнітивно-комунікативний підхід у методиці викладання іноземної мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2019. Вип. 17. С. 231–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2019_17_28. (Дата звернення: 21.07.2025)
8. Лаврухіна В. Л. Когнітивний підхід до навчання іноземної мови як шлях до вдосконалення комунікативної компетенції студентів. *Scientific and pedagogical internship*. Wloclawek, Republic of Poland, 2024. С. 55–60.
9. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігіч О., Бориско Н., Борецька Г. та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ, Ленвіт, 2013. 590 с.
10. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*, 2004. № 8. С. 5–9.
11. Романчук С. Роль когнітивно-комунікативного підходу у вивченні іноземних мов студентами. *International Science Journal of Education and Linguistics*. Vol. 2. No. 6, 2023. pp. 34–47.
12. Свінціцька Д. В., Купчишина В. Ч. Провадження когнітивно-комунікативного підходу у викладанні іноземних мов для здобувачів освіти. *Викладання мов у закладах вищої освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: тези XXV Міжнародної наук.-практ. конф. (1–2 червня 2023 року, м. Харків, Україна)*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 131–134.
13. Anderson R. C., Ausubel D. P. *Readings in the Psychology of Cognition*. New York, Holt, Rinehart & Winston, [1965]. Original from the University of Michigan. June 13, 2006. 690 p.
14. Johnson G., Rinvolucri M. *Culture in Our Classrooms. Teaching Language Through Cultural Content*. Delta publishing, 2019. 104 p.

Калініна Л. В., Григор'єва Т. Ю.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.02.2026

